

իսկ կէժէ լրագրի մը միայն անուէն գտնես, բայց հնչ զինք տեսնես եւ ոչ տեղէ մը վրան տեղեկութիւն առնուս, վճատութիւն անգամ վազ կու գայ¹: Թող եւ զայն որ խմբագրին եւ գործակցաց անուէր շատ անգամ նշանակուած չես գտնիր, եւ կամ այնպիսի կամայական նշաններով՝ իր առեղծուէն Տրաշլալը է: Սակայն սոյն իսկ ըրարքանէնը հատուածին կամ լրագրոյն հեղինակը ճանշալ՝ նոյն հատուածին կամ լրագրոյն արժէքը փոքր ի շատէ կ'որոշէ:

Ատնք են, կը կարծենք, պատճառներն՝ որոնք ցայտ խափան եղան ազգային լրագրութեան պատմագրութեան: — Սակայն ներուի դիտողութիւն մ'ալ: Յարգոյ ընթերցողը երբ ցայտ վայր տողուած տողերն ընթերցաւ՝ անշուշտ ըսաւ մտօք, թերեւս բերնով ալ, որ դժուարութիւնները կը ստուարացուին, որպէս զի գործոյն արժէք տրուի: Մենք ազատագէտ անպատուակ կ'ըսենք. Ոչ այնպէս. դժուարութիւններն ակնտեսի կը ցուցնենք, որպէս զի նախ ազգային գիտնականաց յայտ մտափն անփութութիւն արդարացընենք, երկրորդ՝ մեր երկասիրութեան համարը տանք՝ որ սովորաբար կը սպասուի որեւէ հեղինակէ, եւ երրորդ՝ կարող ըլլանք համարձակ անգիտութիւն խոստովանիլ եւ դիւրաւ ներուի գտնել, երբ մենք զմեզ ալ երբեմն երեքնի այս դժուարութեանց տակ ընկած անտնէնք: Մենք ալ արդարեւ ի սկզբան զարհուրեցանք երբ այս խորհուրդը մեր միտքն ինկաւ. տեսանք եւ զգացինք մենք ալ այդ դժուարութիւններն՝ որոնք աւելագոյն աճեցան որչափ յաղթել ճգնեցանք, եւ կը վճատէինք միշտ եւ քանիցս թէ է աչաց առջեւ կը տեսնէինք գրեթէ միադարեան բայց ըստ բառականի ընդարձակ շրջան մը, յորում աշուրնիս շուրջ արձակած ամենայնի մտադիր ըլլալով՝ ընթանալ կը գիտնէինք: Գիտնէնք մենք ալ թէ որչափ եւ ճգնինք՝ դժուարաւ պիտի կարենանք ամենայն յարողութեամբ հասնիլ այն գաղափարականին՝ զոր մեր տկար մտաց անձուկ շրջանին մէջ գծած ենք. սակայն կը միտնարուինք թէժէ կարենանք հասարակութեան մտաց մէջ լրագրութեան եւ ի մասնաւորի՝ ազգային լրագրութեան ըստ կարի գաղափարը նկարել, զարթուցանել եւ ի յարգութիւն առ այն, եւ կամ մեր գիտնոց մտա-

¹ Այս պատճառաւ կը խորհրդը յարգոյ ընթերցողէս, եւ մանաւանդ ի դիտող եւ ի խմբագրաց, որ հաճին ուղղել խմբագրութեանն որեւէ տեղեկութիւն յայտ մտափն, միայն ըստ կարի ստոյգ ըլլան, եւ յերկրայական իր երկրայական ծանուցութիւն: — Այլ յայտնենք մեր խորին շնորհակալութիւնն այժմէն իսկ:

դրութիւնը գրգռել սա հայրենի ագարակին վրայ, եւ այս ըլլայ մեր տարժանեղի վատուցող հատուցումը:

Եժէ ուզենք հայ լրագրութեան պատմութեան գտնելն յանկարծ բանալ եւ առանց նախնական կարեւոր տեղեկութիւններ տալու՝ առաջնորդել ըստ բառականի միջին եւ լայնածաւալ աշխարհ մը, կարծենք լաւ առաջնորդ չենք ըլլար: Անոր համար պատշաճ կ'երեւայ նախ պատաստողական ծամբէ մը տանիլ, ճառելով հոս՝ 1. Ընդհանրապէս լրագրութեան եւ լրագրութեան պատմութեան վրայ, 2. Հայ լրագրութեան աղբերաց վրայ, եւ 3. Հայ լրագրութեան պատմութեան բաժանման վրայ: Տեսնենք կարգաւ:

(Ըրբողութիւն)

Ճ. Գ. Գ.

ԼԵԶՈՒԱՐԱՆԱԿԱՆ

ՀՈՅՐԵՆ ԲԵՆԻ ՄԷ ԲԵՆԵՐՈՒ ՈՐՈՑ ՆՇՆՆԿՈՒԹԻՒՆԸ

Ի եզուի մը ճշգրտութեամբ եւ կոորդինատութեամբ եւ մանաւանդ գլխաւոր պահանջներն է, որ ամէն բառի նշանակութիւնը միշտ եւ որոշ ըլլայ, այնպէս որ իրարու հետ չզիտնին եւ կամ երբեմն նաեւ հակառակ իմաստով չգործածուին:

Ի մանաւորի մեր հայերէնին բառով, կըրունար համարձակիլ ըսելու՝ թէ այս ճշգրտութիւնն այնպէս հաստատու չէ, որ խառնակութեան վտանգէն զազտ ըլլանք¹: Լեզուին յառաջագիտութիւնը կը պահանջէ որ վերջապէս բառերուն նշանակութիւններն որոշուին: Բայց ո՞վ պիտի որոշէ: Ինչպէս յայտնի է, ոչ որ կրնայ այս բարձր հեղինակութիւն իր անձին սեպ հակասել եւ ըստ կամի դնել կամ վերցընել, աւելցնել կամ պակսեցնել: Բառերու նշանակութիւնները, գիտնականօրէն եւ ըստ օրինաց լեզուի խօսելով, անոնց գործածութեանէն պիտի առնուի: Ըստ այսմ երբեք գլխաւոր հեղինակութիւն ունինք, որոնք իւր գասաւոր պիտի վճեն լեզուի ամէն խնդիրներն, այսինքն ա. Ժողովաբանութեան եւ Ք. հասարակաց հասնութեան: Թէ մատենագրական հեղինակութիւնն առաջին եւ զլլաւորն է, այն բնաւ խնդիր չի վերցընել: Բայց ոչինչ նուազ՝ նա մանաւանդ ինչ ինչ գիպաց մէջ առուել ազ-

¹ Մանաւանդ անգամագիտական եւ բնապատմական (կենդանաբանական, բուսաբանական եւ հանրաբանական) բառերու նկատմամբ:

գու և երկրորդ Տեղիներակութիւնն, այսինքն Տասարակաց միաբան Տաւանութիւնը. մանաւանդ Տոն ուր մասեանագրութիւնն անորոշ է եւ կամ բուրդովն իսկ կը լուէ: Իսկ եթէ այս երկու Տեղիներակութիւններն իրարու ընթացակից ըլլան, ան ասեանագիտանդիտի եւ աներկբայ Տասարատութիւն կ'առնու իրը: Մասեանագրական Տեղիներակութիւնն, ինչպէս ինքնին յայտնի է, ժամանակին Տնութեան եւ լեզուին Տարագատ Տանգամանացը Տամար կը վայելէ նախ դասուած խորհուրդներովն (classique), ուր պոյ կը լուէ՝ կրնանք պոյ Տեղիներակութիւնը շնորհել յաջորդ դարուց մինչեւ ծ.Գ դար, եւ ուր ծ.Գ դարն ալ լուէ՝ ցծել դար, բայց կրկնելով՝ թէ «Յառաջ յաճանախ, առաւել է իբրևածի»:

Այս տեսութեամբ ըստ կարի մերում ի յառաջագիտութիւն եւ ի կատարելութիւն մեր լեզուին՝ ջանանք պոյ անգամ քանի մ'անգամագիտական (anatomique) բառերուն նշանակութիւնները գտնել, եւ որոշել անոց գործածութիւնը, որպէս կրնայ դիրքու իւրաքանչիւր գր տեսնել՝ պոյ բառերուն թէ մինչեւ Տիմայ ունեցած եւ թէ նորատնար նշանակութիւններն, որոնցմէ վերջիններն աննորոշ պէտք են Տամարուի:

Որպէս զի անայմար յառաջանաց մեր կոխած (ստուգիւ գիտարիմ) շաւղն մէջ, ձեռք կ'առնուք Տամեմատութիւնը: Եւ բառերուն իմաստն առաւել լուսար որ ընելու Տամար ամեն բառին առջեւ գաղղիները եւ գրեմաներէնն ալ ի նպատակ առնելու շինք խորհրդ:

Ի՞նչ են Ե՛բան, ի՞նչորք եւ ոչի՞ր:

Այդ երեք բառերուն վրայ շատ անգամ առիթ ունեցանք կարգալու եւ լսելու ալ՝ թէ «նշանակ են»: Թեւեւ, գոնէ վերջին երկուքն, ըստ կազմութեան նոյն կ'երեւան, սակայն մեր լեզուն պոյ երկուքին ալ տարբեր պաշտօն եւ գործածութիւն առած է:

Մարդուս առած մնունդն ի ստամուք (estomac) տանելու անցքը (canal) կը կազմէ պոյ մեր երեք բառերը:

1. Ը՛բանն սկսելով՝ անպայս եւ անստոյգ գործածութիւն ունեցող բառ մըն է: Անգամ մը միայն գործածուած կը գտնենք գեղեցիկ գրքուկին մէջ¹. բայց նշանակութիւնը շատ մ'միւն է. վասն զի այսպէս կը գրէ բնագիրը՝ «... լեզուին կծեղ եւ ունկան Տարկանել եւ Ը՛բանն ինչեւ ոչ եթէ յայտոյ իմեքէ լինի», զոր հնչեալ ստուգաբանութեամբ Ը՛բանն ու՛ր

բառէն մեկնել, եւ զկորորն իբր շոյ անցք՝ ըմբան նշանակել անպէտ է. վասն զի թէ Տասարատուն կերակուրներն եւ թէ ըմպելիները գիտենք թէ մի եւ նոյն ճամբով կ'երթան ի ստամուք. եւ երկրորդ ինչ բառին նշանակութիւնն ալ ստով անմեկնելի կը մնայ:

Ըմբան ըսածին, գոնէ ըստ այժմեան ընդՏանուր գործածութեան, կորորդին վերի մասն է, ուր երախը (arrière-bouche, գերմ. Rachen) կը վերջանայ եւ բուն կորորդը կը սկսի. ըստ այսմ՝ կը Տամապատասխանէ յւ. փճոյց գլ. pharynx բառին: Սակայն ինչպէս որ գաղափարաց մերձարտութեան Տամար գլ. pharynx թէ երախը եւ թէ կորորդ կը նշանակէ, նոյնպէս Տայերէն ըմբանն ալ թէ բերնի ետեւի կողմը եւ թէ միանգամայն կորորդի վերին մասը կը ցուցնէ: Այսպէս դիրքու կը Տակընանք ինչ բառին ալ գործողութիւնն, որ կ'սկսեցնել, մարմնացել եւ քերտիկ կը նշանակէ, զոր գիտենք թէ բերնի ետեւի կողման վրայ կը գցանք, քան կորորդին մէջ:

2. Կ՛որորք յի. լարոյց, գլ. gossier, գերմ. Gurgel (Schlundkopf), ա. գլխար որ բուն նշանակութեան նայելով՝ ըմբանին կից մտու պարկն է, որուն ներքին կողմը լորձաթաղանթով պատած է, եւ որուն վարի կողման՝ որկորը կը կցի: Բայց յի. կորորդը կը նշանակէ գլ. larynx, որուն յետոյ առաւել բացայայտութեան Տամար Խուլի, Խուլիդ բառն Տարեցին. գ. կը գտնենք կորորդը՝ քանի մը տեղ յի. փճոյց բառին կողմաց գրուած: Այդ նշանակութիւններն ինչնին յայտնի ըլլալուն օրինակները զանց կ'առնուք:

3. Ո՛րորք յի. oisophagos, գլ. oesophage, գերմ. Schlund, ա. կորորդին վարի կողման կցեալ բուժամասի Տասարութեամբ՝ արուարող կարգի առաձգական խողովակ մըն է, որ վրէն սկսեալ խոշակին ետեւի կողմանէ ամբողջ կուրծքի երկայնութեամբ կ'իջնայ եւ զտոճանին (diaphragme) կտրելով՝ ստամուք կը Տանի. առաջին եւ գլխաւոր գործածութիւնն այս է. յի. գործածութեան զկորորդը կը փոխանակէ երբեմն. գ. որկոր բուժով՝ կը Տակըցուի նաեւ ամբողջ իբրևոր ունչը կամ խողովակը (գերմ. Speiseröhre) եւ սակէ առեալ յի. փոխաբերաբար կը նշանակէ որկորտութիւն, շտակերութիւն. զոր սի. «Որ ոչիբոյն ոչ յաղթէ՝ շէ Տաւատացեալ. (Եւագր. ձեռգր.): Մին Տրամոյէ արքեանայ եւ շուպտիկ եւ միւսն՝ Տամ զնել ոչիբոյն. (Ոսկ. Մտթ. էջ. 336.) Գ. Մակ. Գլ. Ի. 7. այսպէս կը կարգանք՝ «Վասն պորտոյն

¹ Prior in tempore, potior in jure.
² էջ 44. էջ 176.

(աղետոյց) եւ որչորոյն շարու թեան յօժարեցին անցին ըստ օրէնս նախնեացն, ո՞չ ապաքնն այս որկրամոլութիւն կը նշանակէ: Բայց առաւելագոյն Տին առակին՝ «Թէ քո Շարայի՝ որչոր է, մեր Շիրակայ ամբարքն չեն» (տորեն. Ա. ԺԲ.) խօսքին մէջ՝ որկորն ինչպէս ստուգապէս յայտնի է, որկրամոլութիւն կը նշանակէ: Որկորին այս նշանակութիւնը կը տեսնուի իր բարդերուն եւ ատճանցներուն մէջ. գոր. օր. որչորոպոսութեան, որչորոպոսութեան, (Ջգ. օտ. 237.) որչորոյ, (Ոսկ. Պաւլ. Ա. 925.) որչորոպոսու (Նոյն. 37). որչորոյ (Նոյն. 118. Ոսկ. Մտթ. 696. Սոփ. 97). որչորոպոս (Եւագր. ձեռագր.). նաեւ ասոնց Տամազորենին որչորոպոս, որչորոպոսութեան (յետադարեան): Այնպէս շարի ալ շատկերութեան սանձն արձակել կը նշանակէ:

Ասոնք են ահա որկորն նշանակութիւններն, որոնց Տաստաութեան Տամար բերուած օրինակներէն յայտնի է թէ որկորը բնաւ սքանչելի նշանակեր: Բայց վերոյիշեալ առակին մէջ ոչ թէ միայն որչորն այլաբանօրէն առնուած է, այլ նաեւ միջոց բառը, որ ոչ ամբարանաց, այլ ուտելիք, պաշար, կերակրեղէն կը նշանակէ. եւ այս նշանակութեամբ շար գործածուած կը գտնենք համբոյր կամ միտք բառը:

Եթէ որկորը՝ ստամոքս չէ, ինչպէս ցուցուեցաւ ըստ բաւականի, մեր նախնիք ստամոքսին ԲՆՉ կըսէին:

Որչորի ստոյգ գիտնել թէ մեր սքանչ(ս) բառն յունարէն *στόμαχος* բառին փոխառութիւնն է, նոյնչափ անստոյգ է թէ երբ փոխ առնուած է: Գործածութեան նայելով՝ Տինգերորդ զարէն յառաջ գործածուելուն նշմարանք չունիք. վասն զի առաջին անգամ Տինգերորդ զարու թէ ինքնագիրն է, թէ թարգմանեալ գրոց մէջ կը գտնենք: Բայց, ինչպէս քիչ մ'ետաքը կը տեսնենք, իրր ազգային բառ այսպէս շատ եւ անխոր գործածուելը կրնայ գոնէ սակաւիկ ինչ Տաւանակնութեան նշան մ'ըլլալ, որ սոյն բառը բոլորովին նոր չէր նախնի Տայուստեանացնայ. այլ բաւական ծանօթ. այս մեր տկար Տաւանակնութեան աղաւ լըյան աւելի կը լուսաւորուի եթէ սոյն բառին կրած փոփոխութեանն՝ (*στόμαχος* «խմածի» ի սքանչ) երկու ձայնաւորներու փոփոխութեան կըսեմ, մտադիր ըլլանք. որ ըստ բաւականի կրնայ վկայել թէ է

Տինգերորդ զարէն յառաջ մուտք գտած է սոյն բառը մեր մէջ, գոնէ երրորդ կամ չորրորդ զարուս. եւ շատ ընդարձակ գործածութիւն ունենալով՝ փոփոխուած են ազգային եղած է. ուր ընդհակառակն ուղղակի Տինգերորդ զարուս եւ անկէ ետքը փոխ առնուածները գրեթէ անփոփոխ մնացած են. շատերէն քանի մը Տասն յիշելու Տամար, *τραπεζιτης* տրապեզիտէս, որոպոսիտ (Եւս. Եփեղ. Պատմ. 408) եւ որոպոսիտ (Ոսկ. Մտթ. 543, Գ. Հատ. 81) *γαβάνη*, Կապան (Եփեղ. 1. 34. Սիր. ԻԳ, 21.) *πλαγος*, (Եւս. *πλαγουνοσ*) պլագոս (Ոսկ. Մտթ. 693.) քիւլի, սորոպոս, սքանչ, սքանչութիւն, սքանչիտ:

Գարձեալ մտադրութեան արժանի է որ այս վերջին բառերը շատ անձուկ եւ ոմանք գրեթէ մէկ կամ երկու անգամ գործածուած են. իսկ սքանչ(ս)ը ոչ միայն շատ անգամ, այլ եւ զանազան գործողութիւններ սեպհականած է իրեն. օր. աղ. «Բժիշկը սանն թէ առ ի (չ)սքանչուի ի կոչ խոսողութեան վնասակար են տրամուծիւնք: (Ոսկ. Պաւլ. 174.) նոյնպէս «սքանչ ցաւնցեալ (Նոյն. 175), «ապակեղ եւ խոտիքով սքանչուց. (Եւս. Եփ. պատմ. 429). իսկաւրէն սքանչուի. (Եփեղ. 180). Խոտանալ եւ խոտիքուած սքանչի է Խոտան իջեղաց. (Եփեղմ, Ա. Հատ. 79). Ծանրութեան աղտոնութեան սքանչի: (Ոսկ. Ապ. 42.) Տես նաեւ Ա. Տիմոթ. Ե. 23. Ոսկ. Մտթ. Գ. Հատ. 16:

Բայց եթէ ստամոքս բառին Տինգերորդ զարէն յառաջ մեր մէջը մուտ գտած ըլլալուն տակաւին տարակոյս ունենանք, այս բաւական պատճառ չէ ստամոքսին՝ որկորը փոխանակելու վասն զի մինչեւ ցայժմ զարուց սովորութեամբ Տաստաութեան խախտել ուզելն բովանդակ Տայ ազգին միտքը խաղաղեալ է. եւ ինչպէս այս մեր դիտողութեանց սկիզբն ըսինք, ոչ ոք անձնական Տեղեակնութեամբ կրնայ բառի մը նոր իմաստ տալ՝ զոր չունի, մասնաւոր երբ անպէտ է եւ խոտնականութեան պատճառ. շատ տեղ, ուր ըստ իրենքան ստամոքս պիտի գործածուեր, կը տեսնենք որ շատ մ'ուրիշ բառեր կը գրուին, թէ եւ փոխաբերական իմաստով, սակայն որկորը բնաւ չէ. ինչպէս՝ 1. սիրտ, 2. որովայն 3. կուշտ եւ 4. պորտ եւ այլն: Եփեղ 6. Չմիւսն եթէ դիտուր ըստ անոր ըստ ուտեր ոչ վնասեր: Գատաւորաց ԺԲ. 5. Հաստատեան շիջոք քո Տաղիւ. (երկու Տեղ.) որ յն. *γαστήρ* բառն է, որ նոյնպէս ստամոքսի վերին մասը՝ փոքր ստամոքս կը նշանակէ (տես գգ. *cardie*, *cardia*), որուն յետոյ

¹ Եւ այս նշանակութեանց մորիտակութիւնը կը տեսնուի ցայժմ Տրոսպոլիսում ամէն գրոց մէջ. տես ի Տայերէն, Խապանէն, յունարէն բառապիրս եւ Տիմեան. Չամեան Տայոց Պատմ. եւ Պատմութիւն Մասնագրութեան Տայոց, ի Հ. Եղիս. Վ. Գաթիքեան:

սփռուածութեամբ ըսած են¹։ Վուլկան stomachum-ով կը մեկնէ ։ Եւագր 54. Ըրուցանել մարդոց զորովայն, պարպատեցուցանել լիւթեամբ զորովայն, սոս. καρδια եւ գլ. ventre բառին նման, որոնց յտարաք նշանակելն յայտնի է ։ Էամմամատէ կէտիւթ. կէտիւթ (Ոսկ. Ապաշե. 43, Եսայ. 49 11. Եւագր 61) ուր կուր բառը կող. կարաւանդք նշանակելէն զատ նաեւ այս նշանակութիւն ունի ։

Ուրեմն ըսել թէ հինգերորդ դարէն յտաջ շայերն սփռուած տեղ ուրիշ կը գործածէին, անստոյգ է ։ Գալով սփռուած բառին, որովհետեւ միայն ստորին մատնագրութեանց մէջ եւ հաղու թէ 2—3 անգամ կը գտնուի, ան ալ անորոշ իմաստով, չի կրնար ապահովապէս գիտնականորէն հաստատուիլ թէ որկորն է. վասն զի ան ատեն կը հարցընենք թէ շայք սփռուած բառին տեղ մինչեւ Նիւսասցւոյն թարգմանութիւնն² ինչ կը գործածէին ։ Եթէ չենք ուզեր անհիմն լոկ ենթագրութեանց դիմելով հաստատել, (ինչպէս ոմանք սփռուած նկատմամբ կ'ըսեն,) թէ շայք սփռուած բառէն Ստաւր անոր գաղափարն անգամ չունէին, պէտք ենք ըսել թէ այդ բառին պաշտօնը կը կատարէր որիւր բառը ։ Ահա ուրեմն կը գլխարկենք մեր գիտողութիւններն ամփոփելով ցարդ ըսածնիս³ թէ

- ԸՖԲ՝ գլ. pharynx է,
- Իփրֆ՝ գլ. gosier է,
- Եւ որիֆ՝ գլ. oesophage է ։

Մ.

ՔՔԲԹՅՔՅՔՅ

ՊՍՏՍԱԿԱՆ ՆՈՐԱԿԷՊ

Պ Ա Ի Ե Ս Ւ Լ Ե Ս

Ք Լ Ո Ւ Ի Բ .

Յարմարումն ։

(Հ-ր-ու-ն-ի-ն-ու)

Մինչդեռ Մարգիդն իւր նորանշան որոյն կը զբաղէր, վալիէ կամն իւր պահանջարկաց այց էր ելած, եւ տեսնելով¹ որ ամենայն ինչ ի կարգի է, դարձաւ ամրոյն՝ ըստ սովորութեան տիկնանց հետ առաւօտեան նիստաճան ընելու ։ Սպանիացի կա-

նայք ի ընէ լուսկաց են, անոր համար զարմանալի չէր որ Խոսակցութիւն մերթ ընդ մերթ կ'ընդհատէր ։ Նիստաճանին ետեւ Տոննա Գալիլէա տանտիկինը մեկնեցաւ ընկերութենէն առանին այլեւայլ կարգադրութիւններ ընելու, Եւ Մարգիդին զուստրն ուսանելի հարիւրապետին հետ պատշգամբ մնաց ։ Ըստ ինքեան ասիկայ սպանիական սովորութեան հակառակ էր. սակայն Տոննա Մարի իւր հայրենի տան մէջ մեծ ազատութիւն ունէր, վասն զի Մարգիդն համութեամբ կը տեսնէր որ հարիւրապետն ազկիւսն սիրոյն գեղի եղած է, եւ համոզուած ալ էր, որ իւր զուստրն իւր եւ հայրենեաց թշնամոյն երբեք ձեռքը պիտի չկարկառու եւ սիրտը պիտի չտուրէ ։ Այս կերպով Մարգիդն ազկիւսն ձեռքը հարեալապետին բերնէն շատ բան կը լսէր, զոր յօգուտ կը գործածէր իւր նպատակին ։ — Վայիէ կ'ուր ըսնի մը վարկեան լուս մուչ կեցած էր ։

« Ե՛րբ վերջապէս, միմեաց կէս մ'ինքնորէն, այս երկիրը խաղաղութիւն պիտի տեսնէ ։ »

« Ես իրեւ Սպանիացի, պատասխանեց Մարիամ, պարտական եմ բաղձալ, որ այն ատեն միայն խաղաղութիւն ըլլայ, երբ վերջին Գաղղափարն իւր ոտքը Պիւսիենեան լեւոներէն անգին դնէ ։ »

« Իմ անձկայրեաց իղձերս այնպիսի որւան կը թողուք, զոր երկուքնիս ալ պիտի չտեսնենք ։ »

« Կը կարծէք, ըսաւ Մարիամ ուսերը վեր վերցընելով. շորս տարի է պատերազմ կը մղուի, եւ աւասիկ Սպանիա սեգ կեցած է ։ »

« Իսկոյ դուք Սպանիա զբոլթիւնը չէք գիտեր ։ Ռուսիա մեծատարած բանակ մը կայ ։ »

Մարիամ ծիծաղելով գլուխը շարժեց, « Կը սխալեք, Պատուական կամ, այն մեծ բանակն որ Ռուսիա արշաւեց, շարժուած է ։ »

« Գուք այդ սուտ լեռուն մէ հաւատուք ։ Կայսրը միշտ միեւնոյն հզօրն է, եւ եթէ գուցէ դժբախտութիւն մը հանդիպած է բանակին, սակայն Սուլթ Սպարապետին բանակն ըստ բաւականի զօրւոր է՝ նժարը դարձեալ ի նպատակ կայսրը հակեցընելու շափ ։ Իսկ այդ արիւնձային սպանութիւնը ։ Ես կը ցանկայի մասնաւոր գնեղ հայրենեաց ծաղկաւետ դաշտավայրեր տանիլ, որ խաղաղ ու անդորր իւր որդւոց հովանոյն տակ կը հանգչի ։ »

« Եւ ոտկայն պատերազմին բոյն հոն է ։ »

« Այ ընաւ, ազնուական Տիկին ։ Յեղափոխութեան արհաւիրքէն ետեւ, որ հայրենեացս տիտանեան որդին անձահարեց, հոն այլ եւս արհես չէ հեղուած ։ »

« Նաեւ արտասուք, Պատուական կամ, հարցոց Մարիամ ։ »

« Հայրենեացս որդիքը կը պարծին Գաղղիոյ համբաւոյն համար պատերազմելու վրայ, եւ սպարտացի մաց պէ՛ս՝ մեր մաքըս իր երեց որդւոցը կը մատուցանեն վահանն բռնելով՝ Ստով կամ սուր վրայ ։ Այն, մայր կամ հարս մը կը հեղու արտասուք, եւ այս կը ներսի անոնց, սակայն մեր երկիրը կ'արախանայ կենդանւոյ վրայ, կը դրուատէ հանդուցեալը ։ Կեանքը՝ կայսեր եւ Գաղղիոյ համար է ։ »

¹ Յայտնի է թէ նոյն պատճառաւ որիւրքեփառ նորատեղծն խոսեցի ։

² Մոյն թարգմանութեան մէջ գործածուած է առաջին անգամ ։